

משפט דמיאניוק

משפט שהתנהל ב- 1987 בבית המשפט המחוזי בירושלים, והיה המשפט השני, אחרי משפט אייכמן, שבו נגזר בישראל עונש מוות על אדם על פי החוק לעשיית דין בפושעים נאצים ובעוזריהם.

בשנת 1975 הגיע למשרד המשפטים של ארצות הברית מידע שג'ון (איוון) דמיאניוק (John Iwan Demjanjuk), תושב קליולנד (Cleveland) שבמדינת אוהיו, שיתף פעולה עם הנאצים במסגרת הס"ס, והיה שומר במחנה סוביבור. תמונתו של האיש, שנלקחה משאלון הבקשה שמלא ב- 1951 בעת שביקש להגר לארצות הברית, נשלחה לישראל והוצגה לזיהוי בפני ניצולים ממחנה טרבלינקה. כול המזהים טענו שהתמונה היא של איש ס"ס אוקראיני, מצוות מחנה המוות טרבלינקה, שבשל אכזריותו הרבה כונה 'איוון האיום'. כעבור זמן מה הוצגה בפני אותם ניצולים תמונה קודמת של האיש משנת 1942, שנלקחה מתעודה אישית ממחנה האימונים של שומרי ס"ס בטרבלינקה, וגם אותה זיהו כתמונת אותו איש נודע לשמצה מטרבלינקה.

בסוף אוגוסט 1977 הגישה התביעה בקליולנד בקשה לבית המשפט המחוזי שם לבטל את אזרחותו של דמיאניוק, שניתנו לו ב- 14 בנובמבר 1958, מכיוון שבשאלון בקשת ההגירה הסביר את היותו חבר ס"ס ושומר במחנות ההשמדה הללו. ב- 23 ביוני 1981, לאחר סדרת משפטים, קבע השופט הראשי של בית המשפט של המחוז הצפוני של מדינת אוהיו, פרנק בטיסטי, שדמיאניוק שיקר בשאלון שמילא ב- 1951 כשביקש להגר לארצות הברית, העלים את היותו חבר בס"ס, את שהותו במחנה האימונים של הס"ס טרבלינקה, וכן את שירותו במחנות המוות טרבלינקה וסוביבור. השופט פסק לשלול את אזרחותו האמריקנית של דמיאניוק, ובכך דן אותו למעשה לגירוש מתחום ארצות הברית. באוקטובר 1983, לאחר שנדחו הערעורים של דמיאניוק על פסק דינו, הגישה מדינת ישראל בקשה להסגיר אליה את דמיאניוק, כדי שיעמוד לדין בישראל על פי החוק לעשיית דין בפושעים נאצים ובעוזריהם, תש"י-1950. בסוף 1985, לאחר עוד דיונים משפטיים בעניין ההסגרה, אושרה בקשת מדינת ישראל וב- 28 בפברואר 1986 הגיע דמיאניוק לישראל ונכלא בה.

ב- 16 בפברואר 1987 החל בירושלים משפטו של דמיאניוק בבית המשפט מחוזי בהרכב מיוחד, בראשות שופט בית המשפט העליון דב לוין, ושופטי בית המשפט המחוזי בירושלים דליה דורנר וצבי טל. את התביעה ייצגו פרקליט המדינה יונה בלטמן וחבריו הפרקליטים מיכאל שקד, מיכאל הורוביץ ודפנה ביינול, וכן חבר עוזרים מומחים. ההגנה הורכבה מעורכי הדין מרק או'קונור, ג'ון גיל ופול צ'ומאק מארצות הברית, ויורם שפטל מישראל. התביעה האשימה את דמיאניוק על פי החוק לעשיית דין בפושעים נאצים ובעוזריהם משנת תש"י-

1950, ולפי סעיף 300 לחוק העונשין תשל"ז – 1977, בכמה סוגי פשעים: פשע נגד העם היהודי, פשע נגד האנושות, פשעי מלחמה, פשע נגד בני אדם נרדפים, וכן רצח. איוון נולד ב- 1920 בכפר דוב מַקְרֶנְזִי (Dub Makarenzi), בנפת קַזְטִין (Kazatin) שבמחוז קְיִיב באוקראינה. ב- 1940 גויס דמיאניוק לצבא האדום, ומיוני 1941 נלחם בגרמנים, נפצע ואושפז, הוחזר לשירות, ובעת הקרבות באיזור קֶרְך' (Kerch) שבמזרח חצי האי קרים במאי 1942 נפל בשבי הגרמנים. בראשית יולי הגיע למחנה השבויים בקלם שבסביבות לובלין. באמצע יולי 1942 התנדב דמיאניוק ליחידות העזר של הס"ס ונשלח למחנה האימונים של הס"ס בטרונניקי ושם אומן להיות שומר מחנות. בראשית אוקטובר 1942 הוצב דמיאניוק במחנה ההשמדה טרבלינקה, ושם פיקח על תאי הגזים והפעיל את המנוע שהזרים גז לתאים. הוא דחס לתאי הגז באכזריות את הקורבנות, היכה בהם בפרגול או בצינור ברזל, חתך בהם ודקרם בחרב או בפגיון, וכן ירה באסירים למוות. בגלל התנהגותו כינוהו האסירים 'איוון האיום'. הוא שירת בטרבלינקה עד ספטמבר 1943, להוציא תקופה קצרה שבה שהה בסוביבור.

התביעה הביאה כ- 60 עדים, ביניהם ניצולים רבים מטרבלינקה, וכן עדים מומחים לזיהוי פלילי, חוקרי משטרה, היסטוריונים וחוקרי משפט מישראל וממערב גרמניה ועדים מומחים מארצות הברית. בעזרת העדים שירטטה התביעה את 'מִבְצַע רִינְהַרְד', המיבצע לרצח במחנות המוות בכללו, ואת מבנה מחנה ההשמדה טרבלינקה בפרט.

ההגנה בטיעוניה לא התכחשה לאירועי השואה ובפרט לרצח במחנה טרבלינקה, אלא כפרה בזיהוי הנאשם, וטענה שג'ון דמיאניוק איננו 'איוון האיום' מטרבלינקה. הסניגורים טענו שזיהוי הנאשם היה שגוי מראשיתו, שכן הזיהוי נעשה על ידי ניצולים שנים רבות לאחר המקרים שתוארה התביעה, ואין לסמוך על כשירות הזיכרון. עוד טענה ההגנה שהתעודה האישית של דמיאניוק מטרונניקי ('מסמך טרוניקי'), שנתקבל מברית המועצות הוא מעשה זיוף של שלטונות הביטחון של ברית המועצות, וכי דמיאניוק מעולם לא היה לא במחנה האימונים ההוא ולא במחנות המוות טרבלינקה וסוביבור. לטענותיה נשלח דמיאניוק בראשית 1944 ממחנה השבויים בקלם לגראץ שבאוסטריה, לדיוויזיה האוקראינית הראשונה שבפיקוד הגנרל פבלו שאנדרוק, ומשם הועבר כעבור כמה שבועות להויֶיֶבֶרג (Heuberg) שבבוואריה למחנה הגנרל אנדרי וֶלְסִיב, עד סוף המלחמה.

בעזרה מומחים לפסיכולוגיה סתרה התביעה את הטענה כאילו כעבור זמן אין לסמוך על הזיכרון האנושי, בעזרת מומחים לזיהוי פלילי ביטלה את הטענה בדבר זיופו של 'מסמך טרוניקי', ובעזרת היסטוריונים סתרה את האליבי של דמיאניוק. ב- 18 באפריל 1988 פסקו השופטים שדמיאניוק אשם בכול הסעיפים שבכתב האישום וגזרו עליו עונש מוות.

ההגנה ערערה על פסק הדין לבית המשפט העליון. בערעור הוצגו ראיות חדשות על ידי התביעה שגרמו לכך שלמרות שטענת האליבי שלו הוכחה כשקרית, זיהויו כ'איוון האיום' לא היה מוחלט. וב- 29 ביולי 1993 הוא זוכה מחמת הספק.

לאחר זיכויו, דמיאניוק גורש לארצות הברית שם הושבה לו אזרחותו אך ניטלה ממנו שוב בשנת 2002, לאחר שנתגלו מסמכים החושפים כי הוא שירת כסוהר במחנות השמדה ובמחנות עבודה נאציים במהלך מלחמת העולם השנייה.

ב- 29 בדצמבר 2005, קבע בית המשפט להגירה בארצות הברית כי דמיאניוק יגורש מארצות הברית לאוקראינה מולדתו.